

DERLEMELER MAKALELER

NAILTAN

6

**Gelenek Görenek ve İnançlar
Bayramlar, Belirli Günler
Halk Mutfağı
El Sanatları**

Ankara 2007

•
ISBN

975-98896-6-6

•
Kapak Tasarımı

Erhan İVGİN

•
Dizgi - İç Tasarım

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti.

Konur Sok. 66/9 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0.312.425 93 53 Fax: 0.312.419 44 43

•
Baskı

BRC Basım

Büyük Sanayi 1. Cad. Elif Sk. No: 7/243 Akköprü/ANKARA

Tel: 0.312.384 44 54 (pbx)

•
Baskı Tarihleri

1. Cilt 1. Baskı Ocak 2007
2. Cilt 1. Baskı Şubat 2007
3. Cilt 1. Baskı Mart 2007
4. Cilt 1. Baskı Haziran 2007
5. Cilt 1. Baskı Temmuz 2007
6. Cilt 1. Baskı Ağustos 2007

•
İsteme Adresleri

Nail TAN

Uçarlı Sok. 57/5 06550 Y.Ayrancı/ANKARA

Kültür Ajans

Konur Sok. 66/9 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0.312.425 93 53

ÖLÜM GELENEKLERİ

Ölüm, hayatın tabii sonucudur. Her canlı gibi insanlar da doğar, büyür ve ölürlür. Bütün milletlerin kültüründe, hayatın son geçiş safhası olan ölümle ilgili gelenekler oluşmuştur. Türk kültüründe de halkın benimsediği davranış kalıplarıyla İslam kurallarının birleşmesi sonucunda zengin bir ölüm geleneği ortaya çıkmıştır.

Türk insanı, ölümü doğum gibi normal karşılar. Kendini her an ölüm olayına hazırlıklı hisseder. Şu atasözlerimiz, insanlarımızın ölüm hakkındaki düşüncelerini en güzel şekilde anlatmaktadır:

- Ölüm dirim (kalım) bizim içindir.
- Ölümün vakti saati olmaz.
- Ölüm geliyor demez.
- Ecel aman vermez.
- Ecele derman olmaz.
- Ecele çare bulunmaz.
- Ecel geldi cihâne,
Baş ağrısı bahâne.
- Çok yaşa, az yaşa
Akıbet gelir başa.
- Ölüm hak, miras helal.
- Ölenle ölünmez.

Diğer yandan Türk insanının ölümle ilgili ortak dileği "Üç gün yatak, dördüncü gün toprak" atasözünde ifadesini bulmuştur. Uzun süren hastalıklar, felç (yatalak olma) hiç arzu edilmez. Şehit olarak ölmeye ise büyük değer verilir. Şehitlerin cennete gidecekleri, İslamiyet'in temel esasları arasındadır.

Yaşlılar, orta yaşlılar duygu ve düşünce olarak kendilerini ölüme hazırlarlar. Cenaze masraflarını bankaya yatıran, kefenini satın alıp bir sandığa koyan, hatta mezar yerini satın alan, mezar taşını yaptıran ve vasiyetini hazırlayanların sayısı oldukça fazladır. Vasiyet, yazılı veya sözlü olabilir. Türk insanı vasiyetin yerine getirilmesine çok önem verir. Vasiyet eden kişi genellikle borçlarını, alacaklarını söyler. Nereye, nasıl gömülmek istediğini belirtir. Çocuklarına nasihatlar da bulunur. İyi geçinmelerini, birbirlerine yar-

dımcı olmalarını, eşi sağ ise ona iyi bakmalarını ister. Mirasının neler olduğu ve bunun nasıl kullanılması gerektiğini de anlatır. Türk kültüründe vasiyet yoluyla mal dağıtımı yoktur. Sadece, mirasın üçte biriyle ilgili olarak vasiyet eden kişi bazı tasarruflarda bulunabilir. Namaz ve oruç borçları için yoksullara para bırakılabilir, hayır kurumlarına bağış yapılabilir. Mirasın üçte birini aşan vasiyetler dinen yerine getirilmez. Medeni Kanun'a göre mirastan hak sahipleri eşit olarak yararlanırlar. Kız-erkek çocuk ayırımı kesinlikle yapılmaz.

İnsanın nerede, ne zaman, nasıl öleceği bilinmez. Bununla beraber bazı hastaların ölüme adım adım yaklaştığı belli olur. Doktorlar, bu gibi durumlarda hastanın yakınlarına onu kaybetmeye hazırlıklı olmalarını söylerler. Ölümcül hastaları; yakınları, dostları, iş arkadaşları son defa ziyaret ederler. Öleceğini hisseden hasta, bu ziyaretlerde bir çeşit vedalaşır, haklarını helal etmelerini ister, hataları için bağışlanmasını diler. Buna "helalleşme" denir. Ziyaretçiler, hastaya "*Helal olsun!*" derken, onun da kendileri üzerindeki haklarını helal etmesini isterler. Ölümcül hastalar, yakınları tarafından yalnız bırakılmazlar.

Hastada ölüm alametleri görüldüğünde mümkünse abdest aldırılır. Sağ tarafına yatırılarak yüzü kibleye çevrilir. Ağzına su veya varsa "Zemzem Suyu" damlatılır. Baş ucunda Yâsin ve Râd sûresi okunur. Yakınlarından biri sık sık Kelime-i Şehâdet getirir, hastanın da getirmesini ister. Bu telkin yapılırken bağırılmaz, hasta, "*Sen de söyle!*" diye zorlanmaz.

Son nefesini veren kişinin göz kapakları elle sıvazlanarak kapatılır. Çenesi çekilip baş üzerinden bir bezle bağlanır. Elleri, kolları da vücudunun iki yanına konur. Baş kibleye dönük şekilde başka bir yatağa (Rahat Yatağı) alınır. Üzeri temiz bir çarşafla örtülür. Karnının üzerine, şişmemesi için bıçak, makas veya demir konur. Odanın pencereleri açılır, elektrikler yakılır. Buhur yakılarak gezdirilir veya güzel kokular serpilir. Ölünün baş ucunda bağırarak ağlanmaz. Aşırı ağlamalar, dövünmeler İslamiyet'te Allah'a isyan kabul edilir. Yıkanmadıkça ölünün yanında Kur'ân-ı Kerim okunmaz. Bir müezzin, imam veya akrabadan biri ölüyü bekler.

Ölünün mümkün olduğu kadar çabuk gömülmesi gerekir. Kişi sabahleyin ölmüşse öğle namazına, öğleyin ölmüşse ikindi namazına gömülme hazırlıkları tamamlanır. İkindiden sonra ölenler ertesi gün gömülürler. Cenaze, mutlaka gündüzün gömülür. Uzaktaki yakınlarının cenaze törenine yetişmesi için, ölünün hastane morglarında bekletildiği de görülmektedir.

Ölüm olayı, bir yandan çevreye duyurulurken, bir yandan da gömme hazırlıklarına başlanır. Büyük şehirlerimizde belediyeler ve "İslam Cenaze İşleri" adı altında faaliyet gösteren şirketler, cenazeyi evinden alıp gömülmesine kadar bütün hizmetleri para karşılığında yerine getirmektedirler. Ölüm olayı, doktor raporuyla belgelenip belediyeden defin ruhsatı alınır.

Ölüler yıkanıp kefenlenerek gömülmeye hazırlanır. İmamlar veya tecrübeli yıkayıcılar bu işi yaparlar. Ölü yıkayıcısının yanında su döken bir yar-

dımcısı da bulunur. Kadınları kadın, erkekleri erkek yıkayıcılar yıkar. Savaşta şehitler yıkanmadan kanlı elbiseleriyle gömülürler. Yıkama işi hastane veya belediyelerin gasilhanelerinde, küçük yerlerde ise evlerin avlularında tenişir tahtası üzerinde yapılır.

Yıkanan ölünün vücuduna ve kefenine güzel kokması için kokular (gül-suyu, gülyağı, esans, kâfuru, misk, karanfil suyu) serpilir. Zemzem Suyu da serpilene nesnelere biridir.

Yıkanan, kurulanan ölü kefenlenir.

Kefenlenen ölü, varsa altındaki kilim veya seccadeye sarılarak, yoksa kefenle tabut içine konularak musalla taşına götürülür. Tabutun üzerine yeşil renkli, üzerinde dua yazılı cenaze örtüsü örtülür. Şehitlerin tabutlarına Türk bayrağı örtülmektedir. Yeşil tabut örtüsünün yerine halı, kilim, seccade örtüldüğü de görülür. Daha sonra bu halı, kilim veya seccade ölünün hayrına camiye verilir. Tabutun üzerine ayrıca ölünün cinsiyetini gösteren başörtüsü, şapka-sarı, havlu konması gelenektir. Gelin, genç kız tabutlarının üzerine duvak takılır.

Cenaze namazı

Musalla taşına cenaze namazı için konan tabutun yanında büyük şehirlerde ayaklı cenaze çelenkleri yer alır. Kesme çiçeklerden yapılmış cenaze çelenkleri yerine sabit çelenklerin kullanılması, çelenk bedelinin hayır kurumlarına, vakıflara bağışlanması günümüzde geleneklerimiz arasına girmiştir. Ölünün elbiselerinin ve kullandığı bazı eşyaların fakirlere dağıtılması da hayırla anılması için bir sebep teşkil etmektedir.

Cenaze namazları şart olmamakla birlikte, genellikle vakit namazından sonra ve cami dışında kılınır. Vakit namazı için camiye gelmiş olanların böylece cenaze namazına da katılmaları sağlanır. Düşüğe, ölü doğan çocuğa namaz kılınmaz. Sadece adı konarak yıkanır ve bir beze sarılarak gömülür. Canlı doğup az sonra ölen çocuk yıkanır, kefenlenir ve cenaze namazı kılınır. İntihar eden, idam edilen kişiler yıkanır, kefenlenir ve cenaze namazları kılınır. Bile bile annesini, babasını öldürenin, müsademedede öldürülen eşkıyanın namazı kılınmaz. Cenaze namazını yalnızca erkekler kılarlar. Tabutun önünde imam durur. Arkasında erkeklerden oluşan cemaat sıralanır, imamın yönetiminde dört tekbirden oluşan cenaze namazı kılınır. Selam verildikten sonra imam namaz kılanlara; "Ey cemaat, bu ölüyü nasıl bilirsiniz?" diye sorar. Onlar da; "İyi biliriz, Allah rahmet eylesin!" derler.

Cenaze namazında bulunmak, cenazeyi taşımak, gömme işine katılmak, milletimizin çok takdir ettiği davranışlardır. Dinen bu davranışların çok sevabı olduğu belirtilmiştir. Namazdan sonra, tabut omuzlara alınarak küçük yerlerde mezarlığa, büyük şehirlerde cenaze arabasına kadar taşınır. Cenaze taşımanın da bir usulü vardır. Önce tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınarak birkaç adım yürünür, sonra ayak tarafındaki sol kola geçilir, on adım daha taşınır. Sonra ön sağ kol, sol omuza alınarak yürünür, son

olarak arka sağ kola geçilir. Tabutu koşarak veya ağır ağır taşımak uygun bulunmaz. Cenazenin önünden yürümeyi men eden dinî bir kural yoksa da genelde arkasından yürünmesi benimsenmiştir. Cenazeyi Kur'ân-ı Kerim okuyarak, dua ederek takip etmek gerekir. Cenaze töreninde gülmek, boş sözler söylemek ayıplanan davranışlardır. Önünden cenaze geçen insanlar ayağa kalkarlar, saygı durumunda bulunurlar ve ölenin ruhu için fâtihâ okurlar.

Mezarlıkta

Kadınların mezarlıkta bulunması zaruri değildir. Normal hâllerde bir mezara yalnız bir cenaze gömülür. Toplu ölümlerde, karı kocanın birlikte ölümünde, bir mezara birden çok cenaze gömüldüğü görülür. Mezara bir kadınla erkeğin gömülmesi gerekirse; erkeğin önce ve öne, kadının sonra ve arkaya konması benimsenmiştir. Ölünün cesedi tamamen çürüyüp toprağa karıştıktan sonra aynı mezara başka bir ölü gömülür. Kamu yararı için mezarlığın kaldırılması gerekirse, kemiklerin yeni mezarlık alanına nakli insana duyulan saygının tabii bir sonucudur.

Mezarlıkta, kazılmış mezarın yanına getirilen tabut yere konur. Defin için gelenler de çömelirler, ayakta durmazlar, Kefenli ölü tabuttan alınarak yakınları veya dostlarınca mezara indirilir. Cenaze mezara kible tarafından konur. Mezara cenaze indirilirken "*Bismillâhi ve âlâ milleti resûlillâhi*" denir. Kadınlar mezara konurken, mezarın üstüne bir perde örtülür. Cenaze mezara indirildikten sonra sağ tarafından vücudu kibleye çevrilir. Kefen bağları çözülür. Üzerine biraz toprak serpilir. Cenazenin tabutla gömülmesi hâlinde tabut içinde kibleye çevrilir, üzerine toprak serpilir, sol omzunun altı toprakla beslenir.

Cenazenin üzeri belediye mezarlıklarında beton kapakla, köylerde kalın tahtayla kapatılır. En yakınlarından başlamak üzere defin sırasında hazır bulunanlar mezara toprak atarlar. Mezarın üzeri tümsek yapılıdır. Baştan ayak tarafına doğru su dökülür, imam ve defin işinde bulunanlar yere çömelirler veya otururlar. İmam veya hafızlar Yâsin, Bakara sûresinin başını ve sonunu ve fatiha suresini okurlar. Definde hazır bulunanlar ölünün günahlarının affı için Allah'a dua ederler. Asıl telkin budur. Para karşılığında mezarlıkta Kur'ân-ı Kerim okumak ve okutmak İslamiyet'in temel prensiplerine uygun bulunmamaktadır. Gene cemaat (definde hazır bulunanlar) ayrıldıktan sonra imamın mezarın başında durarak; ölünün sorgu meleklerine vereceği cevapları kolaylaştırmak amacıyla ölüye birtakım sözler söylemesi (telkin yapması) dinen gerekli görülmediği hâlde alışkanlık hâline gelmiştir.

Bir kimsenin öldüğü yerleşim yerinde gömülmesi esastır. Başka bir yere gömülmesi çok zaruri olmadıkça düşünülmez. Deniz seyahatinde ölenler, kara çok uzaksa, kokma tehlikesi varsa yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır ve denize bırakılır.

Mezarlıkların temiz, bakımlı ve etraflarının çevrili olmasına çok önem verilir. Mezarlığın uygun yerlerine meyvesiz ağaçlar, orman ağaçları, serviler dikilir. Mezarların üzerine ise gül, zambak, bahardalı vb. çiçeklerin dikilmesi tercih edilir. Dinî bayramlarda, kandil günlerinde mezarlık ziyareti yapılacağından, mezarlar önceden temizlenir. Yabani otlar sökülür. Ölü gömüldükten bir süre sonra mezarı yaptırılır. Türklerde taş ve mermerden mezar yapımı yaygınlaşmış, mezar taşları çeşitli motiflerle bezenmiş, ölenin mesleği mezar taşına yansıtılmış, ayrıca şiirli mezar taşları çokça görülmüştür. Bu haliyle eski Türk mezarlıkları birer açık hava sanat müzesi kimliğine bürünmüştür. Zengin mermer kaynaklarına sahip Türkiye’de mezar tipleri üretirken bu gelenekten faydalanmalıdır.

Cenazenin gömüldüğü günün akşamı onun ruhu için hatim indirilir, dua edilir, irmik veya un helvası pişirilip duaya katılanlara ikram edilir.

Yakını ölen kişiler, aileler yas tutarlar. Yas süresi töremize göre üç gündür, ancak halk arasında kırk gün uygulaması yaygınlaşmıştır. Kural olarak ilk üç gün içinde yakın akrabalar, komşular, iş arkadaşları ölü evine başsağlığına giderler. Uzak yerlerde oturanlar, üç günden sonra da başsağlığı ziyaretinde bulunabilirler. Ülkemizde yas rengi siyah ise de yaygın bir uygulaması görülmez. Yas süresince ölenin yakınları süslü elbiseler giymezler, makyaj yapmazlar, eğlence yerlerine gitmezler. Komşular da mümkün olduğu kadar ölü evinin acısını paylaşmaya çalışırlar. Radyo ve televizyonlarının seslerini ölçülü açarlar. Yas döneminin sonunda mirasçılar mahkemeye baş vururlar, “veraset ilamı” alırlar.

Başsağlığı

Başsağlığı dilemenin en iyi yolu ölenin yakınlarıyla yüz yüze görüşmektir. Uzakta oturup da seyahat imkânı bulamayanlar; telefon, telgraf, mektup ve gazete ilanı vasıtasıyla başsağlığı dileklerini iletirler. Başsağlığı ziyaretine gelenler uzun süre oturmazlar. Şu sözlerden birini veya birkaçını söylerler.

- *Başınız sağ olsun.*
- *Allah başka acı, keder göstermesin.*
- *Allah ecir, sabır versin.*
- *Mekânı (durağı) cennet olsun.*
- *Nur içinde yatsın.*
- *Allah taksiratını affetsin.*
- *Hüküm Allah’tan, başınız sağ olsun.*

Ölenin ardından daima iyi sözler söylenir. Kusurları, büyük kötülükleri olsa bile. “Ölünün ardından konuşulmaz.” denir ve kimsenin kötü söz söylemesine izin verilmez.

Akraba ve komşular, baş sağlığı ziyaretiyle ölünün yakınlarının acılarını paylaştıkları gibi ölü evine yemek götürürler, bulaşıkları yıkarlar, diğer ev işlerine yardım ederler. Büyük şehirlerimizde ölü evine her zaman yemek götürmek mümkün olmayabilir. Çünkü, taşıma güçtür. Yiyecek yolda bozulabilir, dökülebilir. Bunun yerine yemek malzemesinin satın alınarak ölü evinin mutfağında yemek pişirilmesi mümkündür.

Ölüyü anma

Ölü, belli günlerde, birtakım pratiklerle anılır. Yedinci, kırkinci, elli ikinci günler ve birinci ölüm yıldönümü anması yaygındır. Yedinci, kırkinci, elli ikinci günlerde ve ölüm yıl dönümünde ölenin ruhu için Mevlit ve Yâsin okutulur, hatim indirilir, dua edilir, yemek verilir, lokma, helva, şeker dağıtılır. Anma günleri içinde en yaygını kırkinci gün anmasıdır. O gün verilen ve okutulan Mevlid'e; akrabalar, ölünün dostları, cenaze törenine katılanlar ve hizmeti geçenler, fakirler davet edilir.

Ölenin sağlığında yaptığı hayır işlerinin (cami, okul, hastane, köprü, çeşme inşaatı vb.) yazdığı bilgi verici eserlerin, yetiştirdiği hayırlı evlatların ölümünden sonra kendisine faydası dokunacağı dinen belirtilmiştir. Ölünün zekât ve adak gibi borçları yerine getirilir, ölü adına sadaka verilebilir. Ölümler için, her zaman olmakla birlikte, en çok Ramazan aylarında hatim indirilir, yani Kur'ân-ı Kerim baştan sona okunur veya okutturulur, dua edilir.

Aile büyüklerinin, akrabaların, dostların ve Türk milletine önemli hizmetlerde bulunmuş devlet büyüklerinin, erenlerin mezarları zaman zaman ziyaret edilir. Mezar (kabir) ziyareti genellikle perşembe gecesi, cuma günü, kandil günleri, Arife ve Ramazan, Kurban Bayramı günleri yapılır. Diğer zamanlarda da yapılması mümkündür. Günümüzde "Anneler ve Babalar Günü"nde anne babaların mezarlarını ziyaret de gelenek hâlini almıştır. Mezarlık ziyareti sırasında önce bütün ölümler selamlanır. Sonra ziyaret edilecek mezarın yanına gidilir. Mezarın ayak tarafından ölünün yüzüne karşı durulur. Yâsin, İhlâs, Fâtîha sûreleri okunur. Dua edilir. Bu dua ölünün günahlarının affı için Allah'a yapılan duadır. Daha sonra mezarın temizliği yapılır. Mezarların üzerine basılmaz.

Türbe ziyaretleri

Velilerin, erenlerin türbelerini ziyaret sırasında mum yakılması, türbe parmaklıklarına bez bağlanması ve benzeri hareketler dinimizin kabul etmediği davranışlardır.

Türk milletine önemli hizmetlerde bulunmuş, devlet büyüklerinin mezarları, başta ölüm yıl dönümleri olmak üzere her zaman ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerde mezara çiçek konması, Fâtîha, Yâsin okunması gelenek hâlini almıştır.

Faydalanılan Kaynaklar:

Akseki, Ahmet Hamdi; *İslam Dini-İslam İtikadı ve İbadeti*, Ankara 1933, Güzel Sanatlar Mat., 443 s.

Bayrı, M. Halit; *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, Baha Mat., s. 128-132.

Behcetî, İsmail Hakkı el-Üsküdarî; *Merâkid-i Mutebere-i Üsküdar*, İstanbul 1976, Yenilik Bsm., 126 s.

Bildik, H. Mustafa; *Müslümanlıkta Cenaze, Kabir Ziyareti ve Kurban Hakkında Bilgiler*, İzmir 1967, İstiklâl Mat., 47 s.

Erdentuğ, Nermin; *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Ankara 1977, Gündüz Mat., s. 15-118.

Kahraman Hayrettin; *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, Ankara 1988, Güven Yayıncılık, 96 s.

Örnek, Sedat Veyis; *Türk Halkbilimi*, Ankara 1977, Ajans Türk Bsm., s. 207-240.

Örnek, Sedat Veyis; *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1977, AÜ Bsm., 149 s.

Tezcan, Mahmut; *Türklerle İlgili Streotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1974, AÜ Bsm., 422 s.

[21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz; İst. 1994, s. 204-212, "Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını".]